

ZNALOSTI UČITELŮ STŘEDNÍCH ŠKOL PRO KVALITNÍ A ÚČINNÉ VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ V BOZP

THE KNOWLEDGE OF SECONDARY SCHOOL TEACHERS FOR QUALITY AND EFFECTIVE EDUCATION OF STUDENTS IN OSH

KUHNŮVÁ, I. & SLOVÁČKOVÁ, I.

Abstrakt:

Příspěvek se zaměřuje na vzdělávání žáků a jejich učitelů v BOZP. O problematice informuje v kontextu s výzkumným úkolem „Stanovení požadavků na znalosti učitelů středních škol pro kvalitní a účinné vzdělávání žáků v BOZP“, řešeným Výzkumným ústavem bezpečnosti práce, v. v. i., v letech 2018 až 2019.

Abstract:

The paper focuses on education of secondary school students and also their teachers in OSH in the context of the research task of the Occupational Safety Research Institute between 2018 and 2019.

Klíčová slova:

bezpečnost, zdraví, vzdělávání, učitelé, znalosti

Keywords:

safety, health, education, teachers, knowledge

Problematika vzdělávání žáků středních škol v BOZP

Bezpečnost a ochrana zdraví při práci v současnosti je pojem, který by měl být každému – nejen pracujícímu člověku - znám. V minulosti bylo mnoho zaměstnanců, kteří plně chápali činnost provozovaných strojů a technologií a dokonce byli schopni je obsluhovat a opravovat samostatně. V současnosti je zaměstnanec chápán jako obsluha (operátor), od kterého se očekává pouze znalost ovládání daného zařízení bez bližšího pochopení jednotlivých částí a principů jeho činnosti. Tím zdánlivě mizí z procesu výroby odbornost většiny zaměstnanců, naproti tomu složitost systémů, technologií, strojů a materiálů vyžaduje znalost pravidel a zásad umožňujících správně reagovat na situace v pracovním procesu a rizika z nich vyplývající. Požadavky na kvalifikaci jsou tak kladeny zejména na vývoj a nastavení systémů s ohledem na automatizaci provozu, a to včetně snížení dopadů na člověka i na životní prostředí již v procesu tvorby systémů. Přes tento trend, který počítá s bezpečností jakéhokoliv výrobku po designové stránce i po stránce jeho funkcionality již ve fázi vývoje a výroby, je kladen stále větší důraz na bezpečnost pracovních postupů a operací a na bezpečnost tradičních i nových technologií, se

v současné době od zaměstnanců očekává mnohem více znalostí z oblasti BOZP. **Ochrana svého zdraví a zároveň zdraví spolupracovníků je předpokladem pro zodpovědné a kvalitní zvládnání pracovních úkolů.** Většina mladých v současné době již chápe své priority a paradoxně mezi to nepatří jen výše příjmů. Délka pracovního života je však už nyní velmi dlouhá, a je nutno si zdraví zachovat do vyššího věku. **Informace o BOZP a o požární ochraně jsou v dnešní době neoddělitelnou součástí odborných předpokladů zaměstnance pro výkon práce.** [1] Pokud zaměstnanec nepodstoupí školení o právních a ostatních předpisech k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, není prakticky pro práci kvalifikován. **Není však příliš pozdě seznamovat zaměstnance s BOZP až po nástupu do prvního zaměstnání?** A co fyzicky podnikající osoby (OSVČ bez zaměstnanců nebo OSVČ se zaměstnanci)? Jak jsou připraveni na praxi, vědí o BOZP něco? **A hraje zde nějakou roli škola?** Rozhodně by měla, proklamují to (alespoň některé) rámcové vzdělávací programy pro stupeň středního vzdělávání.¹ Např. podle rámcových vzdělávacích programů (RVP) pro vzdělávací obory středního odborného vzdělávání patří BOZP k více odborným kompetencím, které jsou potřebné k výkonu povolání, a které mají žáci během studia získávat. U RVP pro gymnaziální vzdělávání je situace podstatně horší. Průřezové vzdělávací téma Člověk a svět práce sice teoreticky dává **možnost seznamovat studenty gymnázií se základy pracovního práva a s otázkami bezpečnosti práce,** resp. zásadami bezpečnosti práce, otázkou však je, zda taková výuka opravdu probíhá, jaký je její obsah a rozsah, a jakou má celkovou úroveň. [2-7]

Téma práce je na gymnáziích začleněno do vzdělávací oblasti Člověk a svět práce (a do stejnojmenného vzdělávacího oboru) a na středních odborných učilištích a středních odborných školách do tzv. průřezových témat. [8] Toto zdánlivě uspokojivé řešení má však zásadní problém, a tím je pregraduální příprava učitelů. V systému pregraduální přípravy učitelů základních a středních škol lze získat kvalifikaci (aprobaci) pro výchovu ke zdraví (vzdělávací oblast Člověk a zdraví / vzdělávací obor Výchova ke zdraví) [např. 10], **neexistuje ale vzdělávací program, který by kvalifikoval učitele (základních i středních škol) pro průřezové téma či vzdělávací oblast Člověk a svět práce.** Přitom, cílem tohoto tématu je **vybavit žáky znalostmi a kompetencemi, které jim pomohou využít jejich osobní a odborné předpoklady tak, aby se úspěšně uplatnili na trhu práce, získali reálnou představu o pracovních podmínkách, osvojili si nezbytné pracovní návyky, seznámili se s požadavky, které vůči nim v budoucnu uplatní každý zaměstnavatel.** Ukazuje se však, že ne vždy si vyučující vědí rady s tím, jak průřezová nebo jinak neukotvená témata uchopit, zapracovat do školních vzdělávacích programů, aplikovat (realizovat) ve výuce. U škol poskytujících střední odborné vzdělávání je přístup k integraci tématu BOZP do výuky tím složitější, že střední odborné školy a střední odborná učiliště mají u svých žáků utvářet vedle klíčových kompetencí k pracovnímu uplatnění a podnikatelským aktivitám také odborné kompetence k BOZP, potřebné k výkonu toho povolání, na které se žáci během studia připravují. [2-7]

Výzvy pro výzkumný úkol „Stanovení požadavků na znalosti učitelů středních škol pro kvalitní a účinné vzdělávání žáků v BOZP“

Je nesporné, že **kvalita vzdělávání žáků obecně, a potažmo i v tématu BOZP, je závislá na znalostech učitelů.** Pokud chceme, aby žáci měli relevantní informace a poznatky o BOZP a o jejím uplatňování v pracovním životě, aby dosáhli klíčových kompetencí k pracovnímu uplatnění a podnikatelským aktivitám a také odborných kompetencí k BOZP, tak, jak je deklarují příslušné rámcové vzdělávací programy, musíme se zabývat nejen tím, jaký je současný stav vzdělávání žáků středních škol (SŠ) v BOZP, ale i tím, zda je současná vzdělávací praxe odpovídající, a jak jsou na tom s přípravou na takovou výuku (ať už v rámci teoretického nebo praktického vyučování)² učitelé, jaké mají znalosti a jaký je jejich rozsah a úroveň. Zmíněná tematická oblast Člověk a svět práce je poměrně rozsáhlá, a za dané situace záleží na iniciativě managementu školy a učitelů, v jakém rozsahu a jakým způsobem bude realizována. Republikoví metodici pro podporu plošného

zavádění školních vzdělávacích programů v odborném vzdělávání ji doporučují **promítnout do různých vyučovacích předmětů (ve větší míře do výuky vyučovacích předmětů: ekonomika, občanská nauka, informační a komunikační technologie) a dále do praktického vyučování a odborné praxe.** Výuku tématu Člověk a svět práce, které je velmi rozsáhlé, dále doporučují rozložit do všech ročníků odborné přípravy. Začleněním do více předmětů bude podle republikových metodiků dosaženo požadované efektivity, splněna by však měla být podmínka, že tematické okruhy a trénink jednotlivých dovedností budou realizovány přirozeným způsobem v rámci běžné výuky. [8] Vyvstává však otázka, **zda a jak může** na doporučení k rozproštění obsahu tématu Člověk a svět práce (a tématu BOZP, které by se do určité míry mělo projevit i v gymnaziálním vzdělávání) **reagovat pregraduální příprava budoucích učitelů**, konkrétně pak v oborech učitelství základů společenských věd a občanské výchovy pro střední školy, učitelství základů společenských věd pro střední školy, učitelství informatiky pro střední školy aj. Další otazník se vznáší nad **koordinací odborné přípravy učitelů v BOZP** s ohledem na dříve uvedené a dále v souvislosti s aprobací pro učitelství praktického vyučování (učitelství praktického vyučování a odborného výcviku).

Právě dříve položené otázky se staly východiskem pro zahájení výzkumného úkolu „Stanovení požadavků na znalosti učitelů středních škol pro kvalitní a účinné vzdělávání žáků v BOZP“, řešeného Výzkumným ústavem bezpečnosti práce, v. v. i., v letech 2018 až 2019. Návrh výzkumného úkolu zároveň vyšel z premisy existujících **nedostatků v pregraduálním vzdělávání učitelů**, kteří budou (by se měli) v rámci vzdělávání podílet na výuce bezpečnosti a ochrany zdraví při práci³, a z **absence systematického vzdělávání učitelů v BOZP** v systému dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, který na pregraduální vzdělávání navazuje, a je těžištěm profesního rozvoje pedagogů.

Metodika řešení výzkumného úkolu „Stanovení požadavků na znalosti učitelů středních škol pro kvalitní a účinné vzdělávání žáků v BOZP“

Řešení výzkumného úkolu „Stanovení požadavků na znalosti učitelů středních škol pro kvalitní a účinné vzdělávání žáků v BOZP“ navazuje na dosavadní výsledky z dříve provedeného národního i mezinárodního výzkumu⁴, osvědčených modelů a doporučené praxe a probíhalo ve více rovinách:

- sběr relevantních informací z domácích a zahraničních zdrojů se zaměřením na možnosti rozšiřování znalostí, kompetencí vyučujících v oblasti BOZP a jejich analýza;
- zkoumání možností zajištění navyšování znalostí učitelů středních škol v oblasti BOZP nad rámec poznatků získaných ze studovaných zdrojů – reflexe současné praxe s využitím svou lokálních průzkumů:
 - průzkumu mezi žáky a učiteli vybraných středních škol⁵, jehož cílem bylo zjišťovat, s jakým znalostním vkladem o BOZP vstupují učitelé do praxe, jak jsou připraveni na vzdělávání žáků v této problematice, k jakým vyučovacím předmětům se vzdělávání žáků v BOZP váže, jaké způsoby a metody výuky učitelé volí, zda, a jak se dále vzdělávají, resp., jaké jsou možnosti jejich dalšího vzdělávání v BOZP; u žáků jsme zjišťovali, zda se v rámci svého studia na střední škole setkávají s tématem BOZP, v jakém vyučovacím předmětu, jak probíhá výuka, jaké poznatky o BOZP mají, a zda se po této stránce cítí být dobře připraveni na vstup do prvního zaměstnání, příp. pro zaměstnávání pracovníků v roli podnikatelů;
 - průzkumu mezi vysokoškolskými pedagogy a dalšími zástupci pedagogických fakult Olomouckého, Moravskoslezského a Jihomoravského kraje. Za tím účelem byl připraven návrh dotazníku pro vedení řízených rozhovorů Cílem průzkumu bylo získání poznatků o organizaci, způsobu a metodách přípravy budoucích učitelů na vzdělávání žáků v BOZP, a v rámci přípravy žáků na budoucí povolání též v BOZP; průzkum na pedagogických fakultách byl později doplněn o další informace ze zkoumaných škol

(povinně zveřejňované informace o studijním programu, studijním oboru, vyučovaných předmětech, identifikace studijních opor a seznámení se s jejich obsahem, apod.) a dále o zjišťování způsobu a obsahu přípravy studentů oborů učitelství pro střední školy (jmenovitě budoucích učitelů fyziky a chemie pro SŠ) na přírodovědeckých fakultách téhož regionu;

- v návaznosti na výsledky obou průzkumů a čerpání dalších zdrojů, byly (jsou) vyvozovány návrhy možností navyšování znalostí učitelů středních škol v oblasti BOZP a zpracovány další očekávané výsledky výzkumu.

Závěr

Absolventi středních škol (a zejména absolventi středních odborných škol a středních odborných učilišť), kteří zpravidla odcházejí ihned po studiu do svého prvního zaměstnání, **potřebují před vstupem do světa práce získat odpovídající poučení a znalosti o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci** adekvátního obsahu a rozsahu, povědomí o správném chování a návycích, které mají zásadní vliv na bezpečnou a zdraví neohrožující práci na pracovištích zaměstnavatele, a v neposlední řadě přiměřené dovednosti. Shodují se na tom jak odborníci na BOZP, tak středoškolští učitelé (a mezi nimi zejména učitelé podílející se na praktickém vyučování²), ale i vysokoškolští pedagogové z fakult připravujících učitele.⁶

V každém případě, **pokud chceme zvýšit úroveň bezpečnosti práce a ochrany zdraví zaměstnanců**, přispět k eliminaci pracovních rizik, snížení pracovních úrazů, a to zejména úrazů mladistvých a mladých zaměstnanců do 26 let věku, kteří jsou nejohroženější skupinou pracovníků, a úrazů podnikajících mladých pracovníků, a zvýšit tak kvalitu pracovního i osobního života, bez dočasných nebo trvalých následků úrazů a zranění nebo jiného poškození zdraví, **bude potřebné a prospěšné ve stávajícím systému vzdělávání žáků a učitelů ještě ledacos změnit**. Riziko vzniku úrazu vždy úzce souvisí s chováním, které je určováno řadou faktorů. Souvisí však také s **výchovou a vzděláváním v oblasti prevence rizik a úrazů**, která, aby byla efektivní, musí být pevnou součástí edukačního působení na člověka od nejútlejšího věku. [13]

Dostupnost výsledků řešení výzkumného úkolu

S výsledky obou jmenovaných průzkumů se bude moci veřejnost seznámit prostřednictvím online Časopisu výzkumu a aplikací v profesionální bezpečnosti (JOSRA), který je dostupný na <https://www.bozpinfo.cz/casopis-josra>. Posléze bude zveřejněna i souhrnná informace o výsledcích řešení projektu.

Reference

1. Vzdělávání (věk 15-17, 18 let) navazující na ukončené základní vzdělání většinou o délce tří nebo čtyř let, existují však i jednoleté a dvouleté obory. Střední/sekundární vzdělávání je poskytováno středními školami a člení se na střední vzdělání (délka 1-2 roky), střední vzdělání s výučním listem (délka 2-3 roky, poskytováno středními odbornými učilišti) a střední vzdělání s maturitní zkouškou (zpravidla v délce 4 roky, poskytováno gymnázií a středními odbornými školami). [14]
2. Vzdělávání ve střední škole se člení na teoretické a praktické vyučování a výchovu mimo vyučování, praktické vyučování se člení na odborný výcvik, cvičení, učební praxi a odbornou nebo uměleckou praxi a sportovní přípravu, a to podle jednotlivých oborů vzdělání. [9]. V praxi se však lze setkat s redundantním spojením „odborného výcviku a praktického vyučování“, a to zejména v názvech studijních oborů vysokých škol (jmenovitě „Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku“). [např. 11,12]
3. Z hlediska:

- zvyšování povědomí žáků/studentů středních škol o BOZP (úkol pro učitele: jak učit žáky vnímat problematiku ochrany zdraví a bezpečnosti),
 - utváření klíčových kompetencí žáků/studentů SŠ k ochraně zdraví a bezpečnosti (úkol pro učitele: jak učit žáky aktivní ochraně zdraví a bezpečnosti – obsah a metody)
 - utváření odborných kompetencí žáků/studentů SŠ k ochraně zdraví a bezpečnosti (úkol pro učitele praktického vyučování: utváření bezpečných pracovních návyků studentů/žáků vzhledem k oboru/předmětu jejich odborné přípravy/studia).
4. Konkrétně navazuje na projekty:
 - HS 124/04 „Návrh systému výchovy a vzdělávání v oblasti BOZP v ČR“ (VÚBP, 2003 - 2005),
 - HC 197/10 „Nové kompetence učitelů základních a středních škol na podporu začleňování tematiky BOZP do výchovných a vzdělávacích programů“ (IVBP, 2010 - 2011),
 - 2015-1-PT-KA201-013082 Mind Safety – Safety Matters! (VÚBP, v. v. i. – partner projektu, 2015 - 2018).
 5. Osm středních škol Kraje Vysočina, mezi nimi školy se všeobecně vzdělávacím zaměřením, střední odborné školy a učiliště s ekonomickým zaměřením, technickým zaměřením, se studijními obory stavebnictví, strojírenství a strojírenská výroba, elektrotechnika, zpracování dřeva, střední odborné školy se zdravotnickým zaměřením a školy s obory, připravujícími absolventy pro oblast gastronomických, hotelových nebo potravinářských služeb.
 6. Mezi mnohými odborníky a pedagogy, s jejichž názory na vzdělávání v počátečním a celoživotním vzdělávání se lze setkat při odborných setkáních, osobním kontaktu nebo prostřednictvím různých médií, jsou to též středoškolští a vysokoškolští učitelé, kteří se zapojili do průzkumů provedených v rámci řešení výzkumného úkolu „Stanovení požadavků na znalosti učitelů středních škol pro kvalitní a účinné vzdělávání žáků v BOZP“.

Literatura

- [1] Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
- [2] Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 100 s. ISBN 978-80-87000-11-3.
- [3] Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 63-41-M/02 Obchodní akademie. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2007. 78 s.
- [4] Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 16-02-M01 Technologie silikátů. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2009. 89 s.
- [5] Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 23–61–H/01 Autolakýrník. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 71 s.
- [6] Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 36 – 59 – E/01 Podlahářské práce. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2009. 52 s.
- [7] Výběrově další RVP pro střední odborné vzdělávání dostupné prostřednictvím Metodického portálu RVP.CZ (dostupné z: <https://rvp.cz/>).
- [8] Průřezová témata ve výuce žáků odborných škol. 2. díl: ČLOVĚK A ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ, ČLOVĚK A SVĚT PRÁCE. Praha : Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012. 96 s. ISBN 978-80-87063-39-2.
- [9] Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.
- [10] *Univerzita Karlova v Praze. Katedra pedagogiky* [online]. Katedra pedagogiky: c2019 [cit. 2019-02-28]. Dostupné z: <http://pages.pedf.cuni.cz/kssp/> (Výchova ke zdraví: <http://pages.pedf.cuni.cz/kssp/vychova-ke-zdravi/>).

- [11] *Mendelova univerzita v Brně* [online]. Mendelova univerzita v Brně: c2018 [cit. 2019-05-30]. Dostupné z: <http://mendelu.cz/> (Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku: <http://icv.mendelu.cz/upvov>).
- [12] *Pedagogická fakulta Univerzita Karlova* [online]. Pedagogická fakulta: c2017 [cit. 2019-05-30]. Dostupné z: <https://pedf.cuni.cz/> (Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku: <https://pedf.cuni.cz/PEDF-956.html>).
- [13] *Mladí lidé a bezpečnost a ochrana zdraví při práci* [online], [cit. 2019-04-15]. Dostupné z <https://osha.europa.eu/cs/themes/young-workers>. EU-OSHA: c2019.
- [14] *Vzdělávání v Česku*. In: *Wikipedie* [online]. Stránka naposledy editována 30. 1. 2019 [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Vzd%C4%9BI%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD_v_%C4%8Cesku

.

Zařazení příspěvku

Příspěvek byl vytvořen v rámci řešení výzkumného úkolu VUS4_05_VÚBP Stanovení požadavků na znalosti učitelů středních škol pro kvalitní a účinné vzdělávání žáků v BOZP (výzkumné úkoly, řešené Výzkumným ústavem bezpečnosti práce, v. v. i., v rámci institucionální podpory MPSV v letech 2018 až 2019).